

KELENDI GYULÁNÉ
Budapest

A beszélgetés művészete

GYAKRAN hivatkozunk arra, hogy tanítványaink ellentmondások keresztútjében nevelkednek. Életük egyik sajátos ellentmondása, hogy sokak szerint „*információ-zubatagban*” élnek, és nem kevesebb azok száma, akik szerint képtelenek *beszélgetni*. Megdöbbenően hatott mindannyiunkra, akik olvastuk azt a kriminálisztikai kimutatást, amely szerint a fiatalkorú bűnözők egyik legtipikusabb sajátossága beszédképességük fejletlensége. Bírók és pszichológusok egybehangzó véleménye szerint az agresszivitáshoz, mindenféle erőszakhoz, zavarkeltéshez kapcsolódó bűnelkövetések esetében az okok között megtalálhatjuk a *kommunikációs gátlásokat*, a beszélgetési képesség hiányosságait is. A fiatalok közül sokan úgy élik át gyermekkorukat, hogy nem sajátíthatnak el sem otthon, sem az iskolában megfelelő beszélgetési mintákat. Otthon a környezetnek erre semmilyen igénye sincs, az iskolában pedig ők a „nehéz esetek”, akik épp ezért gyakorlásban, feleléskor csak ritkán jutnak szerepekhez. Mintájuk éppen ezért rendszerint az utca vagy az a csoport (nem ritkán banda, galeri), amelyben az útszéli hang, a durva beszédmód biztosíthat tekintélyt számukra. Nem véletlen, hogy ez a stílus azután előnti egész életünket, mindennapivá válik közlekedési eszközökön, utcán és nem ritkán iskoláink folyosóin és udvarain is.

A beszéd, szaknyelven a *verbális viselkedés* a személyiség egyik megnyilvánulása, amelyik híven *kifejezi* a személyiség világnézeti, műveltségi, erkölcsi minőségét, de *vissza is hat* ezek fejlődésére. Kazinczy Ferenc epigrammájának igazságát, amely szerint durva emberről árulkodik a durva beszédmód, meg is lehet fordítani: akinek szokásává válik a durva beszéd, előbb-utóbb egész személyiségében agresszívvá, közönségesse, durvává válik. A beszéd tanítása éppen ezért sohasem tekinthető szűk tantárgyi kérdésnek, a magyar nyelv és irodalom tanítási problémájának, mindig a személyiségfejlesztés egyik alapfeladatát kell benne látnunk. Ez viszont azt jelenti, hogy nemcsak az anyanyelvet tanítók magánügye, hanem a napközivezetők, szaktanárok, szakkörvezetők stb. *közös feladata*. A kifejező készség fejlettsége vagy fejletlensége meghatározó szerepet tölt be a tanulók iskolai, később társadalmi érvényesülésében is, előnyös és *hátrányos helyzeteket* teremthet a gyermekek számára, akik hátrányaikat észlelve előbb-utóbb *verbális kompenzációkkal* (nagyhangú cinizmussal, trágársággal stb.) igyekeznek hátrányaikat kiegyenlíteni.

Természetes következtetésként vonhatjuk le a tudomány és a gyakorlati megfigyelés tényeiből, hogy a beszélgetésre – bár nem tantárgy – tanítványainkat *meg kell tanítanunk*. Ezen a területen egyértelműen érvényesül a pszichológia törvényszerűsége: tevékenységet tevékenységek útján lehet elsajátítani. Ahhoz, hogy azok a tanulók is megtanulják a *kultúrált beszélgetés* követelményeit, akik ezt szűkebb, családi környezetükben elsajátítani képtelenek, minden kínálkozó alkalommal *beszélgetni kell velük*. Találóan írja ezzel kapcsolatban egyik gyermekírárásában Varga Domokos, legkevésbé vezet célhoz, ha bejelentjük, hogy most beszélgetni fogunk. Természetes *beszédszituációt* kell ehhez teremtenünk, olyat, amelyben a gyermeknek van mondani-, közölnivalója, és a felnőtt (a szülő, a tanár, a napközi vezető) képes türelemmel végighall-

gadni őt. Tapasztalataink szerint gyakran épp ez az utóbbi hiányzik, s ezért eléggé tipikus, hogy épp a nevelők forrasztják a gyermekek torkára a szavakat.

A NAPKÖZI OTTHONBAN sokszor nyílik alkalom beszélgetésekre. Tanulás közben – ha lehetővé tesszük – a gyermekek feltárják, mi okoz nekik megértési vagy rögzítési nehézségeket. Játék közben katonás vezényszavak nélkül gyakorolhatják a beszédfigyelmet. A foglalkozások megtervezésekor, megszervezésekor tudatosan teremthetünk olyan szituációkat, amelyben azok gyakorolhatják az értelmes közlést, akiket egyébként nehezebb szóra bírni. Őket bízzuk meg – kellő felkészülés után –, hogy legyenek társaik „idegenvezetői”. Ők mutassák be a környezet nevezetességeit, ismer-tessék azok életét, akikről az utcákat, a tereket elnevezték, akiknek emlékét esetleg emléktáblákon vagy szobrokkal örökítették meg. A beszélgetésre rendkívül alkalmasak a *beti értékelések*, az önkormányzati élet különböző megnyilvánulásai. A napközive-zetőnek azonban időben fel kell ismernie, hogy tanítványai közül egyesek csak ritkán tudják *szájukat fékezni*, mások viszont látszólag boldogok, ha *helyettük is* mások be-szélhetnek. Nem elég ezt a különbséget egyszerűen tudomásul venni. Nevelési felada-tunkat éppen abban szükséges felismernünk, hogy az egyik csoportot képessé kell ten-nünk *mások szavainak figyelmes meghallgatására*, a másikat pedig arra, hogy gondo-latait *merje és tudja nyelvi formába önteni*. Sajátos transzfer hatás, hogy akit képessé teszünk a kultúrált beszélgetésre, azt egyidejűleg tanulmányi színvonalának emeléséhez is hozzásegítjük. A hallgató gyermekek igen gyakran gátlás alá kerülnek, ha irodalmi, matematikai stb. témákról hangosan kell beszélniük (pl. feleléskor), ugyanakkor ma-nuális feladatok megoldását elsőként végzik el. Hiba lenne ebből azonnal képességeikre vagy tehetségükre következtetni, egyszerűen a gyakorlottság ütközik ezekben a helyze-tekben a gyakorlatlansággal. Ez akkor is igaz, ha a hamis előítéletek idővel jogos íté-letekké válhatnak, mert a kifejezésben jelentkező nehézségek szinte *tartós kudarchely-zetet* teremtenek egyes tanulók számára, ezért:

- a) feleléskor még arról sem képesek jól beszámolni, amit valójában tudnak;
- b) a folytonosan ismétlődő kudarcok pedig kedvüket szegik, s felhagynak a tanu-lással, vagy éppen komolyan el sem kezdik azt.

Nagy felelősség hárul ezzel minden pedagógusra, aki könnyen *okozója* lehet an-nak, amit *okozatként* bírál el. Megállapítják, hogy a tanuló képtelen magát kifejezni, de nem is tettek semmit annak érdekében, hogy ezt a képességet kibontakoztathassa magában.

KÜLÖNBSEGET tehetünk interperszonális (két személy közötti), csoportos és közösségi beszélgetések között. A nehezen megszólalót először csak interperszonális helyzetben lehet szóra bírni. A napközivezetőnek éppen ezért olyan helyzeteket szük-séges teremteni számukra, amelyekben feloldódnak „a záruk”. Ha azt hangsúlyozzuk, hogy ez csak természetes szituációban képzelhető el, ezen azt is értjük, hogy *a peda-gógus is természetes legyen*, valóban érdeklődjék a gyermek gondolatai, tanulási és egyéb problémái iránt. A tanulók azonnal kiszűrnek a hamis hangokat, és ha a napközivezető nem követi Szabó Lőrinc tanácsait: nem a gyermeket emeli fel magához, hanem le-ereszkedik hozzá, a bezárkózást, az elhárító reagálásokat csak fokozni fogja. Sokszor hallhatjuk ilyenkor a védekezést: „én mindent megkísérleltem – hiába”. Valójában azt kellene következtetésként levonni: *rosszul* tettem próbát. Másképp kell csinálni.

Nagyon sok pedagógiai kudarc forrása, hogy a gyermekvilágot felnőtt nézőpontból közelítjük meg, s nem vesszük tudomásul, hogy ennek a világnak is vannak *szigorú belső törvényei*. A gyermek pl. szívesen beszélget arról, amiről ő szeretne beszélni, s rendszerint abba ütközik, hogy a pedagógus hajlandó beszélgetni vele. de csak arról, amiről ő akar. Nem kisebb hiba az sem – s ez állítólag szakmai ártalmunk –, hogy

beszélgetést kezdve rendszerint mi magunk beszélünk. A beszélgetés művészetének alaptörvénye, hogy meg kell tanulnunk hallgatni, sőt ami ennél lényegesen több: a gyermeket meghallgatni még akkor is, ha közölnivalóját csak nagyon töredékesen, szaggatottan, akadozva képes kifejezni. A felnőtt sem szereti, ha örökké a szavába vágnak, a gyermek legfeljebb kényszerből eltűri, ha a pedagógus teszi ezt vele. Természetes az is, hogy a pedagógusnak kicsinyes, ami a gyereknek nyomasztó teher, nevetséges, ami neki végtelenül komoly. Ha a gyermekben *beszélgető partnerünket* látjuk, ilyenkor mindig az ő álláspontját kell magunkévá tennünk.

Haim Ginott írja magyarul is megjelent népszerű könyvében: „A gyerekekkel beszélgetni – különleges művészet, amelynek sajátos szabályai vannak, az elhangzott mondatok, szavak különleges értelmet hordoznak. A gyerekek kommunikációja többnyire egyáltalán nem gyermeteg. Rendszerint nem nélkülözi a logikát, csupán a benne elrejtett üzenet kódolva van, és ezt a kódot meg kell fejtenünk.” Kijelenti, hogy meg kell tanulnunk a gyermekkel való beszélgetés „új módozatait”, aminek két legalapvetőbb szabályát abban jelöli meg, hogy egyetlen kérdés, közlés sem irányulhat *a gyermek vagy a szülők önbecsülése ellen*, és a különböző tanácsokat vagy utasításokat mindig előzzék meg *a megértésre vonatkozó közlések*. A tanulók gyakran – legalábbis első hallásra – a felnőttek számára érthetetlenül fejezik ki gondolataikat, érzelmeiket, beszédstílusuk is sajátos. Megszólaltatásukban döntő szerepet játszik a pedagógus *hangvétele* (közvetlen és ne patetikus vagy leereszkedő legyen), a beszélgetés *indítása*. (A gyermek közlési szükségletéből és ne saját szándékából indítsa a beszélgetést.)

A NEVELÉS minden területén, így ezen is jelentős *a pedagógus modelláló szerepe*. Számos megfigyelés és vizsgálat igazolja, hogy a kisgyermek utánozni kezdik az általuk szeretett nevelők szójarását, sőt hanghordozását és gesztusait is. Nem közömbös ezért, hogy a nevelőtestület tagjai hogyan beszélgetnek egymással és a gyermekekkel. Az *ingerült* hang gátlásokat alakít ki bennük, a *felemelt* hangerő ijedséget kelt, az örökös parancsolgatás nem készíteti bizalmas beszélgetésre őket. Éppen ezért csak akkor kezdeményezzen beszélgetést a pedagógus tanítványaival, ha van gyermekei számára *mondanivalója*, és úgy érzi, hogy képes türelemmel *meg is hallgatni* őket. Nem kevésbé fontos azonban az sem, hogy kellőképp érzékelni tudja, vajon a gyermek közlési hangulatban van-e, mert semmi annyi kárt nem okozhat, mintha *a külső közlési kényszer* helyzetét teremti meg ilyenkor.

Az Élet és Irodalom egyik glosszájában olvashattuk egyik írónk nyilatkozatát a durván beszélgető fiatalokról. „Én, aki a szavak embere vagyok, kis lelkiismeretfurdalással távoztam. Mintha én volnék hibás, hogy a fiatalembert valaha, talán tizenöt éve *elmulasztották megtanítani beszélni*.” Szeretném, ha ugyanezt a lelkiismeretfurdalást egyetlen pedagógusnak sem kellene soha átélnie. Ennek érdekében kívántam felhívni figyelmüket a beszélgetés tanításának és gyakorlásának néhány kérdésére.

IRODALOM

Dr. Gönczöl Katalin kriminológus nyilatkozata. Élet és Irodalom 1979:8.

Ruth Bang: A célzott beszélgetés. Bp. 1975.

Dr. Haim Ginott: Szülők és gyermekek. Medicina, Bp. 1977. 19–44. l.

Dr. Kerékgyáró Imre: A vezető, a nevelők nyelvi kultúrája. Budapesti Nevelő 1976:

A beszélgetés gyakorlatának kialakításához jó modelleket adnak: Ami a szívet nyomja. 4. 23–32. l.

Móra, 1975. – A. de Saint-Exupéry: A kis herceg. Móra, 1973. – Janikovszky Éva: Ha én felnőtt volnék. Móra 1965. – Ua.: Már megint. Móra 1978. – Ua.: Kire ütött ez a gyerek? Móra 1977. – Varga Domokos: Kutyafulűek Móra 1972. (Közös értékük, hogy a gyermekvilágot belülről ábrázolják.)